

Vesztróczy Zsolt

Grünwald Béla, a nemzetiségpolitikai gondolkodó

Béla Grünwald the nationality politician

In the 1870s Béla Grünwald brought a kind of turn into the Hungarian nationality policy by his magistrational activities in Co. Zólyom and his book *A Felvidék* (the Upland). He suggested to hasten the Magyarization of schools and town with national aids in order to reach his aims – among them the suppression of the 'pan slavic' ideas – he realised that the inhabitants of Slovakian villages were impossible to change over. He could not realize his major idels: the nationalization of the counties, the annulation of the liberal nationality law and the tightening of the freedom of the press. Driven out of the political life, he committed suicide in 1891.

Grünwald Béla neve mára az élet valamennyi területére kiterjedő, a szlovák lakosság egészét célba vevő erőszakos magyarosítás szimbólumává vált. Ezt a kétes hírnevet a három szlovák tannyelvű gimnázium és a Matica slovenská felszámolásában játszott szerepével, illetve a Felvidék című pamfletjével érdemelte ki, ami a szlovákok és általában a nemzetiségek elleni kemény fellépéshez szolgált szellemi munícióval. Írásomban ezt az ellentmondásos pályát kívánom bemutatni szlovák-magyar kapcsolatok szemszögéből.

Az 1868-as nemzetiségi törvény elfogadását követően a liberalizmus és a nacionalizmus ellentéte mind komolyabb dilemmát jelentett a korabeli magyar politikai elit számára, amely ennek hatására két nagy táborra szakadt. Bár az egységes és oszthatatlan állam gondolatával, illetve az egy politikai nemzet elvével mindenki egyetértett, a Deák-Eötvös-Mocsáry fémjelezte kisebbség a nemzetiségi törvény megtartásával, illetve az abban foglaltak helyi és megyei szinten történő maradéktalan érvényesítésével próbálta ezt az ellentétet feloldani. A vele ellentétesen gondolkodó többség viszont a nemzetiségi törvényben foglaltak és az önkormányzati jogok szűkítésében, valamint a választójog kiterjesztésnek megakadályozásában látta a megoldást.¹ Ezen utóbbi irányzat egyik markáns, de meglehetősen szélsőségesen gondolkodó képviselője Grünwald Béla volt, aki mind teoretikusként, mind gyakorló politikusként beírta a nevét a szlovák-magyar kapcsolatok és általában a magyar nemzetiségi politika történetébe.

¹ Katus László: A nemzetiségi kérdés és nemzetiségi politika a kiegyezés után. In: *Magyarország története 1848-1890.* (M. Tört. 10 kötetben, 6. köt.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. II. Szerk. Kovács E. és Katus L. 1354-1361. p.

Grünwald Béla 1839. december 2-án született Szentantalon, anyai ágon szlovák, apai ágon pedig német szülők egyetlen gyermekeként. Mindkét család jó anyagi háttérrel rendelkező, Zólyom megyében nagy befolyásnak örvendő famíliának számított. Iskoláit Selmecebányán, Rimaszombaton, Miskolcon és Rozsnyón végezte. A gimnáziumot 1858-ban fejezte be, ezt követően pedig jogi tanulmányokat folytatott Pesten és Bécsben. Ennek befejezése után még egy évig a berlini, a heidelbergi, majd a párizsi egyetemen hallgatott jogi és filozófiai előadásokat. 1865-ben tért vissza Besztercebányára, ahol bekapcsolódott a megyei közéletbe. Politikai karrierje 1868-ban kezdődött, amikor Zólyom megye főjegyzőjévé választották, 1871-ben pedig az alispáni tisztséget is elnyerte. 1878-tól kezdve haláláig országgyűlési képviselő volt, először a Szabadelvű Pártban, majd 1880-tól az Egyesült (Mérésékelt) Ellenzék soraiban, 1891-ben bekövetkezett haláláig.²

Bár Grünwald az 1870-es években több röpiratot és újságcikket is írt a nemzetiségi kérdésről (pl. Felsőmagyarországi levelek a magyar nemzetiséghez; Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség), a legnagyobb hatást a korabeli közvéleményre mégis az 1878-ban megjelent *Felvidék* című művével gyakorolta, amivel ideológusként is országos hírnévre tett szert. Ebben részletesen kifejtette a szlovákkérdés – és általában a nemzetiségi kérdés – megoldásának általa helyesnek vélt módját, ami korábbi írásaihoz képest nem jelentett újdonságot, így *A Felvidék* „mindössze” a grünwaldi eszmekör összegzésének tekinthető.³ Bár Grünwald a szlovákok politikai és történelmi megítélésében nem hozott újat a korábbi magyar álláspont-hoz képest, ám az általa tett radikálisnak számító, antiliberális megoldási javaslatokban annál inkább. Ő ugyanis a kiutat az államhatalom részéről alkalmazott jogi és adminisztratív eszközökben, vagyis a megyei tisztségviselők választásának megszüntetésében, az 1868-as nemzetiségi törvény eltörlésében, a teljes szlovák értelmiség elmagyarosításában, valamint a sajtótörvény és a véleménynyilvánítás különféle formáinak megszigorítá-

² Lackó Mihály: *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei.* Magvető, Budapest, 1986. (Nemzet és emlékezet 25.) 32-47. p., Pók Attila: Utószó. In: Grünwald Béla: *A régi Magyarország 1711-1825.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 416-418. p.

³ Grünwald Béla röpirata természetesen nem maradhatott válasz nélkül szlovák részről, a kesztyűt pedig Michal Mudroň vette fel, aki „A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevi tanulmányára” című írásában válaszolt a magyar politikusnak 1878-ban. Mudroň könyvét, vitapartnere írásának megfelelően 12 részre osztotta, és sorra reflektált Grünwald állításaira, kiemelve ellentmondásait. Mudroň ebben a vitában, bár szlovák részről a távlati cél az Okolie elérése volt, mégis a Grünwald által támadott nemzetiségi törvény álláspontjára helyezkedett, hiszen a területi autonómia felvetésének kérdése abban a helyzetben felért volna egy politikai öngyilkossággal. A nemzetiségi törvény viszont olyan hivatkozási alapot adott, amely nagyban tompította olyan vádak életét, mint pánszlávizmus, hazaárulás, vagy területi elszakadás, amit rendszeresen használtak a szlovák nyelvi, kulturális és oktatási törekvések kapcsán.

sában látta. Szintén meglepően új elem volt a szlovákokkal szemben használt rendkívül dehonesztáló hang, amely még magyar részről is megdöbbenést és rosszallást váltott ki.

Grünwald, a reformkori magyar politikai elit tradicionális elgondolásnak megfelelően a szlovákokban, a magyarországi németekhez hasonlóan egy továbbra is hungarus módon gondolkodó, tehát önálló, különálló nemzetiségi törekvésekkel nem rendelkező potenciális szövetségest látott. Ezen állapot fenntartásához viszont úgy vélte, hogy meg kell akadályozni, hogy a „magyar államban lakó nem-magyar népfajokban a különállás, a rokon fajokkal való solidaritás érzete fejlesztesék”, ezért a szlovákokat „ki kell szakítanunk a szlávok testéből s magunkhoz forrasztanunk oly erősen, hogy azzá legyenek nekünk, a mi volt az elszászi és lotharingiai német a franciának”.⁴ Ennek megfelelően a szlovák nemzeti mozgalom kialakulásában, annak politikai, társadalmi és kulturális törekvéseiben továbbra sem egy közép-európai nép saját nemzeti fejlődését, hanem csak az oroszok és csehek által kiváltott pánszláv izgatást látott, aminek megoldását alapvetően közigazgatástól és a közrendészettől várta.

Grünwald a kor magyar politikai normáinak megfelelően elutasította a szlovák politikai nemzet létét, amit két dologgal is indokolt.⁵ Egyrészt a szlovák történelmi múlt hiányával, hiszen álláspontja szerint (lévén anti-liberális gondolkodó, ha nem is a mai értelemben), ami „történelmi emlék és hagyomány van, az mind a magyar történelmi kiválóbb alakjaihoz fűződik”.⁶ Másrészt az önálló államiság hiánya miatt úgy vélte, hogy a szlovák nemzet kifejezés valójában pánszlávot jelent, amire „a tótok erre igen kevés fogékonysággal bírnak”. Grünwald szerint annak van értelme, ha valaki magyar vagy orosz akar lenni, „de annak nincs, hogy valaki tót akarjon lenni. Hiányzik hozzá minden lélektani indok, a dicső történelmi múlt s a jelenben a fény és hatalom, mely az önérzetet s az önállóság jogosultságának tudatát felébreszti. Ahhoz, hogy valaki komolyan tót akarjon lenni, megmérhetetlen korlátoltság szükséges”. Ugyanis a „tótság túlnyomó többsége magyar akar lenni, egy kis töredék orosz vagy cseh akar lenni, de tót nem akar lenni senki”. Grünwald szerint „tót nemzetiség nincs”, mert maguk nem a szlovákok „önálló létét akarják biztosítani, hanem csak

előkészíteni és fogékonnyá tenni arra, hogy minél könnyebben beleolvadhassanak a szlávok tömegébe”.⁷

Grünwald a szlovák nemzeti törekvéseket a kor normáinak megfelelően pánszlávnak minősítette, ami a reformkortól kezdve általános volt a magyar politikai elit részéről. A pánszlávizmus fogalma a romantikus reformkori nemzedékből páni félelmet váltott ki, mivel ez valóban hitt egy Magyarországot elsöpörni készülő orosz támadásban, (éppúgy, mint – szláv nép léte – a lengyelek) és az ehhez csatlakozni szándékozó hazai pánszlávok belső aknamunkájában.⁸ Ez a vélemény pártállástól függetlenül általánosan jellemezte a magyar liberális elitet, noha ennek az akkori körülményeket tekintve nem volt reálpolitikai alapja. Ezt ugyanis az Ausztria Oroszország által 1833-ban megkötött müncheni szerződés elvben kizárta, a szlovák-orosz kapcsolatok pedig a korabeli levél- és iratanyag tanúsága szerint a kultúrára, az irodalomra és a nyelvészetre korlátozódtak, nem pedig a politikára.⁹

⁷ Grünwald, *A Felvidék*. 49. p. Mudroň erre az eszmefutásra úgy reagált, hogy „tót, a nagy szláv faj egyik tagja vagyok. „Egy 80 milliónyi, ethnografiai értelemben vett nemzetnek tagja lenni, nem szegyenletes dolog... De a fajegység és politikai egység érzete nyilván annyira esik egymástól, mint az ég a földtől, s azok azonosítása a legnagyobb absurdum”. Mudroň Mihály: *A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű politikai tanulmányára*. 2. jav. kiad. Pozsony. 1878. 38. p.

⁸ Wesselényi Miklós, a reformkori liberális ellenzék egyik vezéralakja erről a témáról 1843-ban írt könyvében részletesen kifejtette, hogy az országot egy orosz támadás és az itt élő szláv népek által indított forradalmi háború fenyegeti. Álláspontja szerint „akár az orosz, akár a forradalmi háborúnak már csak a folyta is semmivé tehetné, s az Európa által talán kivándó győzelem csak feldúlt vagyonunk romjai s legyilkolt családink sírjai között ülhetné elpusztult honunk feletti innepét. ... Ha pedig a had sorsa ellenünk fordulna, ha akár a kancsuka, akár a forradalmi illír vörös sapka győzne, egyenlőn enyészne a sorsunk. Az északi kolossznak, melynek vaskeze alatt független nemzeti lét s alkotmányos szabadság elenyészik, válnánk anyagilag s szellemileg csigázott provinciájává. Vagy pedig ha forradalmi úton sikerülne új birodalmak s országok alkotása, feldarabolva azok által országunk, nem lenne azok közt a magyarnak helye, s nemzeti szüntűgy mint alkotmányos létünk így is elenyészne, s ki lenne a magyar a nemzetek sorából fűjva”. Wesselényi Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Európa Kiadó, Budapest, 1992. 209-210. p. Ennek az elképzelésnek, és általában a pánszlávizmusról alkotott reformkori magyar elképzeléseknek a kritikáját Mocsáry fogalmazta meg egy 1861-ben megjelent írásában. Álláspontja szerint „szlávaink nemzetiségi mozgalma rögtön egy más, nagyobb mozgalomba olvadt s hazánknak borús láthatárán megjelent a pánszlávizmus roppant ijesztő alakja. Ez hozta létre ama páni rettegést, melynek sok ballépés lett a következménye. A magyarság, arisztokratikus állásának öntudatával eltelt kebellet, remegve létünkért, mely a pánszlávizmus által fenyegettetve látszott, föl akartuk minél jobban használni az időt, mielőtt a félt áradat összecsap a fejünk fölött s biztosítani akartuk nemzetiségünket a vélt veszély előtt az által, hogy terjeszteni igyekeztünk nyelvünket oly gyorsan, amint lehet”. Kemény G. Gábor (szerk.): Mocsáry Lajos válogatott írásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1958. 353-354. p.

⁹ Pajkossy Gábor (szerk.): Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 122-123. p., Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 244-251. 256-275. p., Malevič, Oleg: Znalosti ruskej predrevolučnej spoločnosti o živote a činnosti Ludovita Štúra. In: Hrozičiek, Jozef (szerk.): *Z dejín československo-slovenských vzťahov*. Slovenská Akadémia Vied, Bratislava, 1959. (Slovenské štúdie 2.) 339-358. p.

⁴ Grünwald Béla: *A Felvidék. Politikai tanulmány*. Ráth Mór, Budapest, 1878. 20-21. p.

⁵ Grünwald szerint „Magyarországnak vannak tót nyelven beszélő lakosai, de tót nemzetiség nincsen” Grünwald: *A Felvidék*. 35. p.

⁶ Grünwald, *A Felvidék*. 32. p.

A dualizmus korának politikusi gárdája számára a pánszlávizmus már „csak” egy univerzális ellenérvet jelentett a szlovák, és általában a szláv politikai törekvésekkel szemben, aminek valódi jelentésével, néhány fanatikusabban gondolkodó embert leszámítva magyar részről is tisztában voltak. Szent-Iványi Márton lipcsei főispán egy 1879-es jelentése szerint például a szlovákok részéről a pánszlávizmus nem egy ruszofil politikai orientációt jelent, hanem a dualista Monarchia szláv szempontú politikai ártrendezését célozza.¹⁰

Pánszlávnak a reformkorban azokat a személyeket tartották, akik valamiféle tevékenységet fejtettek ki szlovák vagy bármely szláv kultúra művelése és terjesztése terén, bár ezt a jelzőt akkoriban főként a szlovákokkal kapcsolatban használták. Ez a minősítés ugyan a dualizmus idején is megmaradt, ám maga a fogalom új jelentéstartalmakkal bővült. Ekkor már leginkább a társadalmilag emelkedő, de magukat továbbra is szlováknak vallókat, vagy a dualista rendszer nyújtotta nemzeti jogokkal élni, vagy inkább azokat kiszélesíteni kívánókat nevezték pánszlávnak. Grünwald szintén ezen meghatározásoknak megfelelően használta ezt a kifejezést, így a nemzetileg elkötelezett szlovákokat a pánszlávizmus híveinek tekintette.

Grünwald szerint létezik egy szlovák nemzeti, vagyis pánszláv párt. Működése alapvető célját abban látta, hogy a „tótokat elidegenítse a magyar államtól s a magyar nemzettől, s a nagy szlávokba olvassza, s hogy mint a nagy szláv faj egyik tagja gyűljön a magyart s vesztére törjön”, pedig ezek a törekvések „a tótság határozott ellenszenvével találkoznak”. A pánszlávok közül szerinte mindenki „buzgó ügynöke a pártnak”, „a pap a szószéken, a tanító az iskolában, a hivatalnok a hatóságok körében, az ügyvéd cliensei között stb. tartozik a párt érdekeiben működni”, közöttük pedig kölcsönös szolidaritás és anyagi érdekelttség létezik.¹¹

Grünwald szerint a pánszláv „halálisan gyűlöli a magyart s nyíltan kitűzött célja a magyarság megsemmisítése”. A pánszlávizmus központja szerinte Turócszentmárton, ahol sok szlovák értelmiségi telepedett le, és ennek köszönhetően többféle kulturális egyesület is létrejött kimondottan ezen ideológia terjesztése céljából (pl. dalárda, színjátszó kör, középiskola, Matica slovenská, takarékpénztár, szlovák lapok stb.), de részben ide sorolja a Felföldön található egyházakat és a papneveldeket is. Grünwald szerint ezek az emberek „rosszarcúak”, „műveletlenek minden értelemben”, sok köztük a „piszkos elem” és egy sincs közöttük, „ki a párton kívül jelen-

¹⁰ Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés - magyar nemzeti politikai 1867-1918*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995. 120. p.

¹¹ Grünwald: *A Felvidék*. 45-47. p.

tősséggel bírma”. Magán a párton belül a „becsületes, de korlátozott elemek kisebbségben vannak”, a többséget pedig notórius hazudozónak tekintette.¹²

A pánszlávizmus vádjá ellen a szlovákok gyakran tiltakoztak a magyarországi és a nemzetközi sajtó, valamint különféle röpiratok útján a hosszú XIX. század folyamán, amelyekből hosszasan lehetne idézni. Grünwald vitapartnere, Michal Mudroň szerint a pánszlávizmus csak a nemzeti törvény biztosította jogok számonkérése a mindennapi életben, és „ha ezt nevezik panszlávizmusnak, akkor becsületesség és törvényesség a panszlávizmussal azonos, ... más neve a panszlávizmussal felvidékünkön nincs”.¹³ Máshol azt írta, hogy ha „a vallási istentisztelettől kezdve, az ember, szellemi és anyagi haladás terén bármi is történjék a tót nemzeti érdekében ebben panszlávizmussal, hazaárulásnak, magyar fajgyűlöletnek benne kell lennie”.¹⁴ Egy Grünwald Bélához írt szlovák levél szerint például „a ki tótnak születvén tótnak merészel maradni s ilyen voltához ragaszkodni is, az az önök szemében már pánszláv, izgató, hazaáruló”, míg Janko Štúr szerint „minden a kezükben van, a teljes hatalom, a kormány, az óvodák is, és még őket fenyegeti a pánszlávizmus elképzelt fantomja”.¹⁵ Magyar részről Jászi Oszkár úgy fogalmazta meg a pánszlávizmus vádjának kritikáját 1912-ben, hogy „a pánszláv már akkor is azt jelentette, amit ma a vármegyei hatalmasságok szemében: oly embert, ki a vármegyei gentry hatalommal szembe száll és népe nyelvét és önkormányzatát védi, a kényszer-magyarosítás ellen küzd”.¹⁶

Grünwald a szlovák nemzeti mozgalom történetét is bemutatta, de érdekes módon nem ítélte el a szláv kölcsönösség eszményítéséért lelkesedő reformkori szlovákokat, akiket „ideális irányú, szellemes, derék emberek”-nek nevezett. Annál keményebben kritizálta viszont 1848 kapcsán azt az evangélikus értelmiségiek vezette kis csoportot, amely szembefordult a forradalommal és a szabadságharcral, bár szerinte „csupán problematikus egzisztenciák csatlakoztak a mozgalomhoz”. Ezek az önkényuralom idején hivatalhoz jutottak, ahonnan Bach, majd Schmerling bukását követően eltávolították őket. Emiatt a továbbiakban egyetlen céljuk az elveszett hivatalaik visszaszerzése lett, és mivel ez nem sikerült, a magyar állam elkese-

¹² „Az örökös hazudozás rányomta bélyegét a párt tagjainak physiognomiájára. Valamennyinek valami sajtószertű »rendőrelles« kifejezés van az arcában, már távolról feltűnnek s a nép maga, ha azt akarja kifejezni, hogy valaki gyanus kinézetű, azt mondja, hogy pánszláv arca van”. Grünwald: *A Felvidék*. 53-57. p.

¹³ Mudroň: *A Felvidék*. 30-31. p.

¹⁴ Mudroň: *A Felvidék*. 49. p.

¹⁵ *Ismeretlenek Grünwald Bélához*. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (A továbbiakban: OSZK KI) Levelestár fol. 62., Literárny archív Matice slovenskej. Martin, 58 F 32

¹⁶ Jászi Oszkár: *A nemzeti államok és a nemzetiségi kérdés*. Grill Károly, Budapest, 1912. (Társadalomtudományi Könyvtár 1.) 401. p.

redett ellenfelei lettek, akiket „szellemi és anyagi szegénység s a tehetetlen düh a fennálló állapotok ellen” jellemez. Grünwald ezzel az egzisztenciális indokkal magyarázta az 1860-as évek szlovák politikai mozgalmait, többek között az 1861-es Memorandum elkészítését is, ami a teljes félreértése a szlovák nemzeti mozgalom tevékenységének.¹⁷

A grünwaldi eszmerendszerének egyik alaptétele a megyék „államosításá”-nak szorgalmazása volt, aminek eszmei alapját jogi tanulmányai alatt megismert német államfilozófia jelentette: a konzervatívok több ponton „modernebbek”, polgáribbak voltak pl. a közigazgatás államosítása gondolatában – ennek egyik oka a nemzetiségi kérdés. A nemzetiségi, elsősorban szláv mozgalmakat megyei autonómia felszámolásával, és erős, centralizált, állami közigazgatással képzelte el visszaszorítani, ezt az elgondolását pedig élete végéig szorgalmazta, bár ezzel nagy mértékben eltért a korabeli politikai elit megyével kapcsolatos nézeteitől.¹⁸ Grünwald szerint az állam válságban van, megoldásként pedig a „magyar nemzetiség”, vagyis a mai értelemben vett magyar nemzet megerősítését javasolta, mivel a „többi népfaj nemzetiségi törekvése ellenben szükségkép az állam decompositiójára vezet”.¹⁹ Ezek ugyanis „az államot negligálják, (...) az államon kívül eső súlypontok felé gravitálnak, (...) felhasználnak minden eszközt, hogy a magyar állameszme hatalmát gyöngítsék s ez által az állam szétbomlását előidézzék”, ami „csak úgy állhat fenn, ha magyar lesz”.²⁰ Ennek alapfeltételeként olyan közigazgatást javasolt, hogy az „képes legyen leverni minden tényezőt, megghusítani minden törekvést, mely a magyar nemzetiség fő érdeke, az állam fennállása ellen van irányulva”.²¹ Álláspontja szerint viszont ezzel sajnos, éppen ellentétes tendencia tapasztalható, mivel 1860-tól kezdve az országban a magyar elem folyamatos térvesztése tapasztalható, több terület pedig erkölcsileg már elszakadt az országtól, miközben a magyarok egymással marakodnak, ahelyett, hogy az európai gyakorlattal ellentétben magukat erősítenék.²² A gondokat tovább fokozza, hogy a közigazgatás, amely normál körülmények között a

¹⁷ Grünwald: *A Felvidék*. 37-41. p.

¹⁸ Lackó: *Halál*. 31-33. p. és Szász Z.: *Magyarország története* 6. köt., 1223 p.

¹⁹ Jan Čajda szerint „tagadni kell, hogy a magyar elem lenne arra elhivatva, hogy a magyar államot konszolidálja, és minden magyarországi nemzetiség törekvései az állam széttörésére vezetnek. Valamennyi nemzetiség együtt alkotja a közös államot, tehát valamennyi elhivatva van arra, és joga is van hozzá, hogy konszolidálja az államot, melyet laknak és fenntartanak”, éppen ezért nem lehet a magyar érdekeket más nemzetiségeik kárára érvényesíteni. Bokes, František (szerk.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu*. SAV, Bratislava, 1965. II. 364-365. p.

²⁰ Grünwald Béla: *Közigazgatásunk és a magyar nemzetiség*. Ráth Mór, Budapest, 1876. 52-53. p.

²¹ Grünwald: *Közigazgatásunk*. 54-55. p.

²² Grünwald: *Közigazgatásunk*. 56-60. p.

konszolidáció eszköze lehetne, nagyrészt „particularistikus szűkebb körök s gyakran államellenes elemek kifolyása s azoknak befolyása alatt áll”.²³ Grünwald a megoldást abban látta, hogy „az állami közigazgatás kezelésére hivatott közegek választását nem szabad a megyékre bízni, hanem ezen jogot az állam kormányára kell ruházni”, így pedig a megyei tisztikar a kormány támogatója, nem pedig az ellensége lesz.²⁴

Grünwald másik javaslata a nemzetiségi törvény eltörlése volt. Szerinte ugyanis ez a „szerencsétlen törvény kifejezése volt már annak a szerencsétlen politikának, mely nem a küzdelemben, nem az ellenség megsemmisítésében kereste a dicsőséget, hanem az egyezkedésekben, az engedményekben a magyar nemzet érdekeinek rovására”. Ebben ugyanis a „magyar nemzet lemond vezérszerepének, uralkodói állásnak külső jelenvényéről, lemond a magyar állam magyar jellegéről”, amit szerinte maguk a szlovákok sem kívántak, így a felföldi megyék sora tiltakozott e törvény elfogadása ellen.²⁵ Grünwald emellett az államtól várta a sajtótörvény megszigorítását és a sajtóesküdtszék áthelyezését Pozsonyból, mivel ott a német polgárok szerinte túlságosan elnézőek a bűnösökkel szemben.²⁶

Grünwald asszimilációval kapcsolatos elképzeléseit azzal a Felvidékben szereplő híres-hírheht mondásával szokták összefoglalni, miszerint „ha élni akarunk, szaporodnunk kell, és erősödnünk idegen elemek asszimilációja által”.²⁷ Ezt az állítását a szlovákok teljes nyelvi és etnikai magyarosítására irányuló törekvésként szokták értelmezni, holott ezt maga Grünwald sem akarta.²⁸ Egyrészt ennek reálpolitikai lehetetlenségével ugyanis tisztában volt, másrészt a XIX. századi magyar politikai elit többségéhez hasonlóan ő sem várta el az alsóbb néprétegek teljes asszimilációját, „csak” a középrétegeket, illetve az értelmiségét, és éppen ezért igyekezett megakadályozni mindennemű szlovák kulturális és oktatási törekvést.²⁹ Grünwald ugyanis, a magyar viktoriánus nemzedék többi tagjához hasonlóan, úgy vélte, hogy a korabeli Európában csak azok a nemzetek maradhatnak fenn, amelyek egységes nemzetállamban élnek. Ennek alap-

²³ Grünwald: *Közigazgatásunk*. 56-60. p., 78. p.

²⁴ Grünwald: *Közigazgatásunk*. 87-92. p.

²⁵ Grünwald: *A Felvidék*. 78-79. p. A nemzetiségi törvényjavaslat megyei szintű nyelvhasználatot érintő passzusa ellen felföldi megyék sora tiltakozott. Polla, Bello: *Matica slovenská a národnostná otázka*. Martin, Matica slovenská, 1997. 196-211. p.

²⁶ Grünwald: *A Felvidék*. 107-109. p.

²⁷ Grünwald: *A Felvidék*. 22. p.

²⁸ Szarka: *Szlovák*. 107-109. p.

²⁹ Mudroň ezzel kapcsolatban azt írta, hogy Grünwald „nézete szerint a tót faj csak mint műveletlen néptömeg tűrhető az országban s mihelyt művelődik a műveltségre szert tett részének meg kell szünnie tótnak lenni, vagy szabad elhatározása vagy megsemmisítése folytán”. Mudroň: *A Felvidék*. 49. p.

ját viszont számára az erős középosztály jelentette, amit a helyi, vagyis a megyei autonómiák és a nemzetiségi törekvések gyengítnek, ezért az ilyen irányú törekvések ellen minden eszközzel fellépett.³⁰

Egy Szapáry Gyulához írt levele szerint a szlovákok esetében úgy kell intézni a dolgot, „hogy a tanodák által értelmisége magyarrá legyen, (...)”, s így habár a köznép nagy tömege, mely az értelmiség vezetése alatt áll, megmarad is tótnak, megmagyarosított értelmisége által a magyar elembe olvadjon”.³¹ Ezt az elképzelését A Felvidék-ben szinte szó szerint megismételte, majd pedig ugyanott még egyszer kifejtette ezt a gondolatmenetet. Eszerint „lehet-e szebb feladat, mint megtartani közel két millió idegen nyelvű lakosságot az országnak, s úgy intézni a dolgot, hogy az iskola által értelmisége magyarrá váljon, alsóbb osztályai pedig megtartassanak a hazához való ragaszkodásban”, a szlovákok esetében pedig az elzász-lotharingiai németekhez hasonló politikai helyzet elérését tűzte ki célul.³²

Ezt az álláspontját az 1879-es oktatási törvényjavaslat vitája kapcsán is megerősítette, majd az 1883-as középiskolai törvény vitája alkalmával részletesen ki is fejtette. Eszerint „a nem magyar lakosság tömegének megmagyarosítása lehetetlen, még ha a fennálló akadályokat elhárítjuk is... Azokon a vonalakon, hol a magyarság más népfajjal érintkezik hátrább lehet tolni a nyelvhatárt egy évszázad múlva, de másutt a köznép tömeges megmagyarosításáról, mint célról le kell mondanunk”.³³

E kijelentések fényében nem tekinthető véletlennek, hogy amikor Grünwald 1880-ban pártot váltott, akkor kétnyelvű röpiratban, tehát szlovákul és magyarul tájékoztatta választóit erről.³⁴

1887-ben, a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai és Nemzetbiztonsági Bizottságában tartott előadásában szintén azt vallotta, hogy „a köznép megmagyarosítása, a hol a magyarsággal nem érintkezik, a hol a többség nagy tömegekben él együtt lehetetlen, s ezért kár is erre törekedni. Erre nézve feladatunk csak az lehet, hogy politikai érzületét ne engedjük megmételtyezni s ne hajtsuk a nacionalisták karjaiba”. Eredmény ezen a téren egyedül a városokban, a kulturális és kereskedelmi és ipari életben, tehát a polgárság körében lehetséges, de ott is legalább egy nemzedék kell hozzá, viszont „a magasabb társadalmi osztályok szelleme, néhány egyéb

³⁰ Pók: *Utószó*. 422-423. p.

³¹ Grünwald Béla levele Szapáry Gyula belügyminiszterhez 1874. december 8-án. In: Grünwald Béla. *A pánszláv mozgalomra és a nemzetiségi kérdésre vonatkozó iratok*. OSZK Kézirattár 1884. Fol. Hung. 1.

³² Grünwald: *A Felvidék*. 20-21., 35-36. p.

³³ Szathmáry Károly (szerk.): *Az 1881. évi szeptember 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság Rt., Budapest. 1883. XI. 27. p.

³⁴ Lackó: *Halál*. 54-55. p.

kivételével, hazafiás, s a magyarosodásra való törekvés önkéntes és hagyományos”.³⁵

Grünwaldnak ezt az álláspontját a nyolcvanas években a közművelődési egyesületekhez fűződő viszonya is jól mutatja. Először ugyan elvállalta a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület Zólyom megyei választmányának megszervezését is, de ettől később visszalépett, noha azért a választmány tagjává választották.³⁶ 1885-ben viszont Császka György püspökkel együtt részt vett a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület megalakításában, ahol szintén választmányi tag is lett.³⁷ E két egyesület azonban eltérő módon kívánta megoldani a szlovák kérdést. Míg a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület a magyar nyelv és kultúra terjesztése révén a nyelvi-etnikai asszimilációt képviselte ebben az időszakban, addig a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület a szlovák nyelvű, de hazafiás irodalom és kultúra propagálásával az érzelmi-politikai magyarosítás programját képviselte. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület tevékenységét a FMKE részéről egyfajta előkészítő fázisnak tekintették a további asszimiláció számára, ezért Mocsáry Lajos joggal tette fel a kérdést, hogy „úgy-e tót nyelven akarjátok magyarosítani a tótokat”.³⁸

Grünwald a köznépet magyarosítani „csak” a nyelvhatáron akarta, mivel úgy vélte, hogy az egyház és az oktatás révén az ott élő magyarok kezdenek elszlovákosodni. Kortársaival ellentétben viszont nem bízott a nem magyarok spontán asszimilációjában, mivel úgy látta, hogy a „cultura magában nem képes ez eredményt előidézni, ha a terjesztésére álló eszközök nem állnak rendelkezésére”, ezért megoldásként azt ajánlotta, hogy a

³⁵ Grünwald Béla: Zólyom megye. In: Körösi József (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a XIX. század végén*. MTA, Budapest, 1891. I. 27-31. p.

³⁶ *Felső-magyarországi Nemzetőr*: 1884/7. 56. p., 1884/10. 75-76. p. – Jozef Škultéty egy ekkor született írásában a FEMKE vezetőit, így Grünwaldot is a „szlovák nép elleni háború generálisainak” nevezte, vagyis „Don Quijoték”-nak nevezte. – Škultéty, Jozef: *Slovenský národ*. (Szerk.): Gracová, Genovéva - Markuš, Jozef. Matica slovenská, Martin, 2003. 39. p.

³⁷ *Felső-magyarországi Nemzetőr*: 1885/4. 30. p. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületen belül éppen a Zólyomi megyei szervezet volt az, amely a munka eredménytelenségét látva az 1891-es rózsahegy-i közgyűlésen azzal a javaslattal lépett föl, hogy az Egyesület tevékenységének súlypontját a nyelvhatárra és a városokba koncentrálja. A századfordulót követően pedig a vezetőség tiltakozása ellenére is keresztlútvitte, hogy a szlovák nyelvű, hazafiás irodalmat kiadó Hazafiás Olvasmányokat Terjesztő Egyesületet pénzügyi támogatásban részesítsék, ami egyfajta szemléletbeli irányváltás kezdetét jelentette a FMKE-n belül. Mindez valahol Grünwald hatását mutatja, de ennek részletes bemutatása további vizsgálatot igényelne. Vesztróczy Zsolt: Činnosť Hornouhorkého vzdélavacieho spolku (FEMKE) v Banskej Bystrici a vo Zvolenskej župe (1884-1919.) In: Nagy, Imrich – Graus, Igor (szerk.): *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice*. Katedra histórie FHV UMB - Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici. Banská Bystrica, 2005. II. 40-41. p.

³⁸ Szarka: *Szlovák*. 113-114. p., Kemény (szerk.): *Mocsáry*. 523. p.

magyar állam „tervszerűleg pappal és tanítóval magyarosítsa vissza” ezeket a vidékeket.³⁹

Grünwald az oktatást mind az állampolgári nevelés, mind az asszimiláció szempontjából rendkívül fontos tényezőnek tartotta, de ezen belül eltérően ítélte meg a különböző szintű tanintézetek szerepét.

Kortársaitól eltérően Grünwald úgy vélte, hogy a népiskolának a „legfőbb hivatása nem abban rejlik, hogy a magyar nyelvet terjessze; és nem is kívánok én magyar nyelvű elemi iskolát ott, a hol a nem magyar fajhoz tartozó lakosság nagyobb tömegben lakik”, mivel ennek „nincs valami nagy hivatása a magyarság terjesztése körül. Két ponton van hivatása: az egyik a város, másik az a pont, ahol a magyar ajkuak a nem magyar ajkuakkal érintkeznek”. Megoldásként azt javasolta, hogy „az iskolának magyar hazafias szelleme legyen”, mivel „tapasztalatom szerint a magyarul tudás még nem biztosítéka a hazafiasságnak, és a magyar nyelv nem tudása még nem jelenti azt, hogy az illető nem jó hazafi”.⁴⁰

Állampolgári nevelés szempontjából az 1868-as népiskolai törvényt elégtelennek tartotta, mivel annak készítői szerinte nem tettek semmit „a magyar állam megszilárdítása érdekében”.⁴¹ Grünwald szerint a szlovák régió területén lévő népiskolák 1631 tanítója közül 993 pánszláv, akik a „magyar haza nyílt ellenségei”, miközben a felekezeti iskolákra az államnak nincs kellő befolyása, a tanfelügyelők keze pedig a rossz törvényi szabályozás miatt meg van kötve, hiszen az egyházi autonómia miatt nem szólhatnak bele sem a tanítási módszerekbe, sem a tankönyvek megválasztásába. A megoldást az állam fokozottabb szerepvállalásában látta három területen. Egyrészt a tankönyvek alkalmazását a kormány előzetes jóváhagyásához kötné, mert a Matica szellemében fogant történelemkönyvek meghamisítják a magyar történelmet, és a „magyar nemzet iránt a gyűlöletet és megvetést” tanítják. Másrészt a kormány a passzivitását feladva tisztítsa meg az oktatási rendszert a pánszláv elemektől fegyelmi jogköre gyakorlása révén, akár a tanítók elmozdításával is. Harmadszor pedig a tanítók megválasztása ne kizárólag a helyi felekezetektől függjön, hanem ezt a kormánynak is jóvá kelljen hagynia, ami „lehetővé teszi az állam érdekeinek megóvását a felekezeti iskolában, miközben érintetlenül hagyja magát a felekezeti iskolát”.⁴²

Grünwald mindezen negatív tapasztalatai ellenére sem kívánta a felekezeti iskolák államosítását, holott a magyar tannyelvű állami iskolákkal

³⁹ Grünwald: *A Felvidék*. 115-117. p.

⁴⁰ Szathmáry Károly (ed.): *Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság Rt., Budapest, 1879. V. 387. p.

⁴¹ Grünwald: *A Felvidék*. 121. p.

⁴² Grünwald: *A Felvidék*. 121-139. p.

szemben ezek az autonómiával rendelkező intézmények voltak a szlovákok és más nemzetiségek számára az anyanyelvi képzés bástyái. Álláspontja szerint ugyanis az állam érdeke nem az, hogy „a felekezeti iskola kiküszöböltessék, hanem az, hogy az iskola jó és mindenek felett, hogy magyar nemzeti szellemű legyen, hogy a magyar hazának jó polgárokat neveljen”.⁴³

Grünwald az asszimiláció fő eszközének oktatási téren a középiskolát tekintette. Álláspontja szerint ugyanis az értelmiségiek a „magyar középiskola befolyása alatt magyarosítottak s kevés kivétellel magyar szelleműek”, és „ez osztályok példája adja meg az irányt a magyarosodásra az alsóbbaknak”, hiszen a szlovákok számára a felemelkedés lehetősége „nem ő benne magában, hanem a magyarságban van”.⁴⁴ Grünwald szerint a gimnázium „olyan mint egy nagy gép, melynek egyik végébe százanként rakják bele a tót fiúkat s a másik végén, mint magyar emberek jönnek ki”. Ennek köszönhetően az értelmiség „magyar jellegű”, amely a társadalmilag emelkedő szlovákokat elmagyarosítja, aminek a fő kerékkötői a szerző szerint a pánszlávizmus fészkeinek számító besztercebányai katolikus állami és a három felekezeti gimnázium voltak, ahol a „politikai fanatizmus felébresztése volt a cél”. Grünwald itt folytatja szlovákokról alkotott véleményének kifejtését, miszerint „egy tót gymnasium lehetetlen” mivel nincsenek rendes tanárok, se szlovák irodalom, a pánszláv párt pedig azt akarta legfőképpen, „hogy e gymnasiumok növendékei se magyarul, se németül meg ne tanuljanak”, mivel „a tót, a mint magyarul vagy németül tud, nem akar tót lenni”.⁴⁵ A gondokat tovább növelte szerinte a minisztérium tehetetlensége, mivel Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter védelmébe vette ezeket az intézményeket, holott az lenne a cél, hogy „szép csendesen kivegyünk a kezükből minden fegyvert, melylyel árthatnak”.⁴⁶

⁴³ Grünwald: *A Felvidék*. 121. p. Grünwaldot például Szekfű Gyula is helytelenül úgy állította be, hogy a nemzetiségi vidékeken létesítendő elemi- és középiskolák révén, valamint azok államosítása révén kívánta magyarosítani a szlovákokat. Szekfű Gyula. *Három nemzedék és ami utána következik*. 3. kiadás. ÁKV-Maecenas, Budapest, 1989. 298-300. p. Kostenszky Géza, *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület titkára viszont másfél évtizeddel A Felvidék megjelenése után azért bírálta keményen Grünwaldot, mert az elutasította a egyházi kézben lévő népiskolák államosítását*. Kostenszky Géza: *Nemzeti politika a Felvidéken*. Singer és Wolfner, Budapest, 1893. 38-39. p.

⁴⁴ Grünwald: *A Felvidék*. 32-33. p.

⁴⁵ Grünwald: *A Felvidék*. 140-144. p. E nézet kritikáját Michal Mudroň úgy fogalmazta meg, hogy „tót gymnasium tehát igen is lehetséges, csak jóakarattal kell hozzá, ez azonban nincs meg”. Mudroň: *A Felvidék*. 121. p. A nagygyőcei főgimnázium elleni vizsgálatot lefolytató és az intézmény bezárását javasoló Czékus István, tiszai evangélikus egyházkerületi szuperintendens szerint „a tanárok tudományos képzettsége s oktatási ügyessége kétségbe nem vonatott”. Ruttkay László: *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1939. (Felvidék Tudományos Társaság Kiadványai I/7.) 93. p.

⁴⁶ Grünwald: *A Felvidék*. 147-149. p.

Grünwald emellett gondot kívánt fordítani a katolikus, illetve evangélikus szemináriumok és tanítóképzők megtisztítására is, amelyek szerinte nem egyszer a pánszlávizmus melegágyai.⁴⁷

Grünwald a nyelvhatáron élő a magyar lakosság elszlovákosodását azért is tragédiának tartott, mert szerinte „a magyar faj minden tekintetben magasabban áll a tótnál. Szellemi képessége nagyobb, erkölcsi érzelme erősebb, önérzete megvetetté teszi előtte a meggörnyedt szolgálótót”, ezért „ha a tót magyarrá lesz emelkedik, ha a magyar lesz tóttá süllyed; az előbbi nyereség, az utóbbi nagy veszteség nem csak a magyar nemzetre, hanem az emberiségre nézve is”.⁴⁸

Grünwaldnak a szlovákokról adott, zavaros dehonasztáló jellemzése éles megütközést keltett a korabeli magyar közvéleményben, noha A Felvidék gondolatmenetével és célkitűzésével alapjában véve egyet értett. Concha Győző, a magyar nemzeti eszme egyik fő ideológusa például kétségét fejezte azzal kapcsolatban, hogy Grünwald „nem volt-e túl erős a tótok testi lelki fogyatkozásainak ecsetelésében? Igaznak igazak a rajzolt vonások, de tán a kelletnél túl kiméletlenek? Nálunk így az oláhokról szólni nem lehetne, ámbar az oláh parasztság nagy részéhez képest a tót magas civilizációjú”.⁴⁹ Hasonló álláspontot foglalt el Budapesti Szemle újságírója is a könyv értékelése kapcsán, aki szerint Grünwald „oly kicsinyléssel szól az egész tótsági kérdéstről, a milyet aligha láttunk még a komoly irányú magyar irodalomban”, emiatt arra figyelmeztetett, hogy többek között a szlovákok megítélésben is „óvakodjanak hitelt adni azon megvetésnek, amit a szerző hirdet”, mivel „ily föllépés nem ildomos, az ily föllépés nem politikai”. Grünwald erre nyílt levélben válaszolt, mire a lap főszerkesztője, a magyar szellemi élet egyik legbefolyásosabb személyisége, Gyulai Pál szintén nyílt levélben vette védelmébe a lap megtámadott szerzőjét. Gyulai szintén elutasította Grünwald túlzó modorát, vagyis a mindent elborító „túlzást és szenvedélyességet”, és úgy vélte, hogy „bizonyos tárgyi-

⁴⁷ Grünwald: *A Felvidék*. 154-158. p.

⁴⁸ Grünwald: *A Felvidék*. 111-112. p. 1887-ben két volt szlovák teológushallgató többek között arról panaszkodott, hogy a pesti szemináriumban a „hazafias” klerikusok úgy olvasták „A Felvidék”-et, mint valami evangéliumot, hatására pedig azzal csúfolták őket, hogy a „szlovákokot az Úr nem is teremtette embernek, hogy a nyaka hajlott és a feje a földet nézi, mint a marha, hogy a tarkóját a természet igába teremtette”. - Bokes, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu*. SAV, Bratislava, 1972. III. 81. p.

⁴⁹ Concha Győző levele Grünwald Bélához 1878. március. 10. OSZK Kézirattár, Levelestár Fol. 8.

lagosság, némi nyugodtabb felfogás nem fog ártani neki, ha akár író, akár államférfiu, akár csak izgató akar lenni”.⁵⁰

Gyakorlati téren Grünwald Zólyom megyei tevékenységével lett országszerte közzismert. Bár erre a kétes hírnévre a három szlovák gimnázium és a Matica slovenská bezárásában játszott szerepével tett szert, Grünwald több más olyan dolognak is a kezdeményezője vagy aktív részvevője volt, amelyek a megyei szinten túlmutatva szintén jelentősen sértették a szlovák érdekeket. A besztercebányai királyi katolikus főgimnázium esetében például éppen ő kezdeményezte a vallás- és közoktatásügyi miniszternél, Eötvös Józsefnél Martin Čulen igazgatónak és társainak az eltávolítását az intézményből, amire 1867 márciusában sor is került, az iskola a továbbiakban pedig szlovák szempontból elvesztette a korábban betöltött szerepét.⁵¹ Ő volt a Kubányi Károly által szerkesztett *Svornost'* című, magyarbarát szlovák újság fő patrónusa is, amely 1873 és 1876 között jelent meg Besztercebányán, fő célpontjának pedig a szlovák nemzeti mozgalmat, illetve annak kulturális és oktatási intézményrendszerét tekintette.⁵² Grünwald emellett alispánként is többször beszámolt a régió nemzetiségi viszonyairól Tisza Kálmán miniszterelnöknek, aki megköszönte az általa nyújtott információkat.⁵³ Ezen tevékenysége miatt nem véletlenül jellemezték szlovák részről úgy Grünwaldot, hogy a „jogról és igazságról alkotott fogalmaival abszolutisztikus Nagy Inkvizitornak való, nem pedig alkotmányos hivatalnoknak”.⁵⁴

A három szlovák gimnázium elleni kampányt Grünwald alispánként, a megyei közgyűlésben 1874. április 15-én mondott beszédével indította el. Hatására a testület felirattal fordult a vallás- és közoktatási miniszterhez, Trefort Ágostonhoz, hogy „méltóztassék e három hazaellenes szelle-

⁵⁰ (név nélkül): Felvidék. In: *Budapesti Szemle*, 1878/32. 421-428. p., Grünwald Béla: Nyílt levél Gyulai Pál úrhoz, a Budapesti Szemle szerkesztőjéhez. In: *Budapesti Szemle*, 1878/33. 193-203. p., Gyulai Pál: Válasz Grünwald Béla úr nyílt levelére. In: *Budapesti Szemle*, 1878. 203-208. p.

⁵¹ Štilla, Miloš: *Martin Čulen / pedagóg a národný buditeľ*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1983. 36-37. p., Pšenák, Jozef: *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky*. Univerzita Komenského, Bratislava, 2001. 134. p., 159-160. p., *Emlékkönyv Dr. Klamarik János negyven éves szolgálati jubileumára*. Budapest, 1894. 49. p.

⁵² Čulen, Konstantín: „Svornost” (K histórii grünwaldizmu z roku 1873 a 1874.). In: *Kultúra*, 1931/1. 27-28. p., *Tisza Kálmán levelei Grünwald Bélához*. OSZK Kézirattár, Levelestár Fol. 10., Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867-1892*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1954. I. 428. p.

⁵³ Tisza egyik levelében például megköszöni Grünwald „érdekes és részletes jelentéseit a felföldi megyék viszonyairól”, máskor pedig a szlovák sajtóban megjelent anyagok fordítását és elküldését, mivel saját bevallása rendkívül fontosnak tartotta, hogy „a szláv sajtó irányáról biztos kéz által értesítve legyek”. *Tisza Kálmán levelei*. 1877. május 21. és 1977.- december 13. anon.

⁵⁴ Kemény: *Iratok*. 428.

mű tanintézet megszüntetése vagy teljes átalakítása iránt mielőbb intézkedni”, ami „megóvná a felvidék tót ajku ifjúságát a hazaellenes szellem befolyásától s halálos csapást mérne a felvidéki pánszlavizmusra”.⁵⁵ Bár a kezdeményezéshez az ország más törvényhatóságai nagy számban csatlakoztak, Trefort mindezek ellenére is csak egy vizsgálatba ment bele, az intézmények felszámolását pedig az egyházi autonómiára hivatkozva sokáig elutasította, amit Grünwald meglehetősen keserűen vett tudomásul.⁵⁶

Grünwald politikai támadásainak másik fő célpontja 1863 óta működő kulturális egyesület, a Matica slovenská volt. Az intézmény felszámolásához az ürgyvet végül Martin Čulennek, a zágrábi egyetem megnyitásakor, 1874. október 19-én mondott beszéde szolgáltatta, aki az egyesület küldötteként vett részt ezen az eseményen. Ennek során Čulen a „Matica slovenská által reprezentált hárommillió szlovák nemzet nevében” üdvözlötte a horvátokat.⁵⁷ A Matica slovenskával kapcsolatos álláspontját Grünwald abban a levélben fejtette ki, amit Zólyom megyei alispánként írt

⁵⁵ Ruttkay: *A felvidéki*. 89. p. Maga az akció egyébként magyar részről sem váltott ki osztatlan elismerést a szlovák kérdésben járatos közéleti személyiségek részéről. Szent-Iványi Márton, a Dunán inneni evangélikus egyházkerület felügyelője például Trefort Ágoston, vallás- és közoktatási miniszternek írt felterjesztésében politikai szempontból rendkívül szerencsétlennek ítélte, hogy Zólyom megye konkrét bizonyítékok nélkül kezdeményezte ezt az akciót. Álláspontja szerint ugyanis ez csak feleslegesen bezárítja a szlovák-magyar ellentéteket, sérti az evangélikus egyház autonómiáját, a kormányt pedig politikailag rendkívül kellemetlen helyzetbe hozza bármi is legyen a vizsgálat végeredménye. Bár Szent-Iványi maga is „szerencsétlenség”-nek nevezte a három szlovák gimnázium létezését, és a róluk adott grünwaldi minősítéssel is egyetértett, mégsem kívánta ezen intézmények bezárítását. Véleménye szerint ugyanis „téved Zólyom megye, ha azt hiszi, hogy e hazaellenes irány a tanszékekről szokott hirdettetni. A tót sokkal óvatosabb, mintsem hogy ezt tegye, főleg ha tudja, hogy gyanakvó szemek ellenőrzik, erre Kozsehuba történelmön kívül eset nincs. A rossz szellem társadalmi úton terjed, melyhez a kormánynak hozzájárulása nincs”, megoldásként pedig egy jó anyagi háttérrel rendelkező szlovák tannyelvű állami gimnázium felállítását javasolta ezen három ellenében.. Uo. 109-111. Michal Mudroň szerint „miért nem nyugodtak meg ama „nagy inquisitorok” ... az illető tanárok és tankönyvek eltávolításában, s miért nem helyeztek be hazafias, de tót tanárokat hazafias szellemű, de tót tankönyvekkel? Miért ragadták meg magát e tót művelődési intézet létét, miért törölték el azt? Nyilván csakis azért, hogy a tótokat saját anyanyelvükön való művelődéstől elűssék s azon alternatíva közé állítsák, vagy butáknak maradni, vagy magyarosodni”. Mudroň Mihály: *Protestantizmus és pánszlavizmus. Felelet Felvidéky hasoncímű röpiratára*. Pozsony, 1882. 22. p.

⁵⁶ Grünwald szerint Trefort a kezdetben azt mondta, hogy „ő sohasem fog művelődési intézettel bezárítani”. Hónapokkal azután, amikor erre mégis rákényszerült egy találkozójuk alkalmával rendkívül indulatosan fakadt ki emiatt, miszerint „ha még tudnak valami rossz gymnasiumot, szóljanak. Én rögtön bezáratom; én bezáratok minden gymnasiumot”. Grünwald: *A Felvidék*. 145-146. p.

⁵⁷ Štilla: *Martin*. 135. p. Van olyan vélemény is, hogy a feloszlátás valójában Frantisek Sasinek beszédének volt köszönhető, de ezt a fenti bemutatott források egyértelműen cáfolják. Polla: *Matica*. 46. p., Winkler, Tomáš: *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Matica slovenská, Martin, 1997. 200. p. Mudroň egyébként a feloszlátás okául szolgáló ominózus zágrábi kijelentést úgy értelmezte, hogy ott nem politikai, hanem „nyelvi tekintetben vett nemzetről volt szó”. Mudroň: *A Felvidék*. 70. p.

gróf Szapáry Gyula belügyminiszternek 1874. december 8-án. Eszerint az egyesület „majd nem kizárólag a politikával foglalkozik”, és tevékenysége „nem tudományos művek kiadásában, hanem politikai irányzatú naptárak, röpiratok, hírlapok és egyéb nyomtatványok kiadásában áll, befolyást gyakorol a szellemekre, s leginkább a magyar történet meghamisítása, s kiadványainak magyar ellenes iránya és szelleme által hat kártékonyan”. A probléma megoldásaként a Matica slovenská feloszlátását javasolta, aminek közvetlen okául az ominózus Čulen-idézetet és azt helyeslő, november 4-i választmányi ülés határozatát jelölte meg. ⁵⁸ A Matica slovenská működésének felfüggesztését elrendelő feloszlátását elrendelő minisztertanácsi ülésen, 1875. április 1-én Tisza Kálmán a grünwaldi érvelés szellemében szintén arra hivatkozott, hogy a Matica alapszabályaival ellentétesen politikai tevékenységet folytatott. ⁵⁹ A Matica slovenská elleni vizsgálattal megbízott kormánybiztos, ifjabb Justh József 1875. július 11-én kelt jelentésében is többek között ugyancsak azzal érvelt, hogy a szervezet „nem csak irodalmi téren működni, hanem a politikain is befolyást gyakorolni kívánt”, és „számos határozatai ellentétben állnak az alapszabályokkal”. A zágrábi esetet pedig úgy ítélte meg, hogy a Matica küldöttei ott „nem egy tudományos intézethez méltó eljárást követtek, hanem inkább politikai tüntetéseket idéztek elő, a miért is mindig a maticza dicséretében részesültek”, az egyesület feloszlátást elrendelő 1875. november 9-én kelt belügyminiszteri rendelet szintén ezeket a dolgokat ismétli meg.⁶⁰ Mivel a hivatalos vizsgálat éppen Grünwald kezdeményezésének hatására indult meg, az egykori jegyzőkönyvekből pedig az általa használt érvrendszer visszaköszön, így nemcsak Matica slovenská elleni

⁵⁸ „a Matica helyeselte kiküldötteinek föllépését Zágrábban azt magáévá tette, s így nyilván átlépte azt a határokat, melyek között alapszabályai értelmében mozognia kell; mint irodalmi egyesület nyilvános ünnepélynél egy nemzet képviselőjeként szerepelt s politikai ennunciatiokat tett és ez oly tény, melyet egy rendezett országban sem tűrnek meg a törvény iránti tisztelet fentartása érdekében. ... Így a Matica maga szolgáltatta a fegyvert saját megsemmisítéséhez. Annyi bizonyos, hogy ily kedvező alkalom még nem nyílt a pánszláv izgatás fészékének megsemmisítésére. Nagy kár volna hazára, ha ez alkalmat fel nem használnók, hogy véget vessünk a haza ellenes izgatás e legutolsó és veszélyes eszközének.” – Grünwald: *A pánszláv*.

⁵⁹ Kemény: *Iratok*. 508. p., 510-511. p.

⁶⁰ *A Matica slovenská egyesületre vonatkozó anyagok*. OSZK Kézirattár 1885. Fol Hung. 11-12. A jelentés emellett még kiemelte az egyesület korábbi működésének bizonyos elemeit, az ösztöndíj rendszerét és az általa kiadott, történelmi tárgyú írások szellemiségét is. Uo. 12-34. p.

fellépés kezdeményezőjének, hanem az ellene folytatott küzdelem fő ideológusának is őt és kell tekinteni.⁶¹

Grünwald 1878-tól országgyűlési képviselőként folytatta pályafutását. A parlamentben tekintélye és a kormánypártban betöltött szerepe révén elvileg komoly lehetősége volt elgondolásainak megvalósítására, de már első parlamenti ciklusa idején két komoly politikai vereséget szenvedett, amit idővel több is követett.

Grünwald első komoly politikai kudarcát a parlamentben a magyar nyelv tanításáról szóló törvényjavaslat vitája során szenvedte el 1879-ben, amikor módosító indítványokat terjesztett be, többek között a nyelvhatáron található iskolákat illetően. Mivel Grünwald a magyar nyelvet éppen ezeken a területeken akarta terjeszteni, ezért azt javasolta, hogy „a vegyes ajkú lakossággal bíró községekben tanítási nyelvül a magyar nyelvet hozzuk be”, ezért itt „a tanítási nyelvet a népiskolákban a vallás- és közoktatásügyi minister ur határozza meg”. A kormány képviselőjében Baross Gábor előadó ezt azzal utasította el, hogy „minden egyes felekezetnek tanítási nyelve a saját anyanyelve”, Grünwald pedig „a magyar nemzetiség megőrzését nem a magyar nyelv ápolásában, hanem a nemmagyar elem magyarosításában véli felfalálhatónak”. Álláspontja szerint ezzel „kifejezést adunk ugyan egy nagyszabású magyarosítási eszmének, de nem leszünk képesek azt végrehajtani, egyfelől alkalmas tanító hiányában. másrészt egyenesen elzárjuk az idegen ajkúak előtt az iskolát”, míg Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter anyagiakra hivatkozva mondott nemet.⁶²

Grünwald másik nagy politikai fiaskóját a közigazgatási reform kapcsán szenvedte el. Bár az 1871-ben a korábbiakhoz képest a megyei hatáskört jelentősen szűkítette, majd 1876-ban felállították a megyei közigazgatási bizottságokat, illetve a kormánytól függő főispánok jogkörét is növelték, de Grünwald számára mindez nem volt elég. Mivel ezt az elképzelését a Szabadelvű Párt soraiban nem tudta érvényre juttatni, ezért 1880-tól az Egyesült (Mérsékelt) Ellenzék tagja lett, ahol szaktudását tekintve nagy tekintélynek örvendett, ám a megyék reformját ott sem sikerült

⁶¹ Bár magyar részről ezt az akciót a három szlovák gimnázium bezárásához hasonló szinten nagy támogatásra talált, ugyanakkor Gáspár Imre személyében volt ellenvélemény is, aki a Matica slovenská feloszlásával nem értett egyet. Álláspontja szerint ennek „megvan a maga hivatása, ezt könyvei s gyűjteményei által a felföldön mindenestre teljesíti; másrészt azonban vezetői annyira összefüggének az illető hazaellenes üzemekkel, hogy nevék az állammal szemben elég garantiát nem nyújt”. Gáspár a megoldást abban látta, hogy a „felföldi intelligencia tömeges részvét által amaz elemeket kiszorítsa, s a hasznos sőt szükséges intézetet helyes irányba vezesse, eszközeit így értékesítse”, ami a későbbi szlovák közművelődési egyesületek alakításának irányába mutat. Kemény: *Iratok*. 507-508. p. Grünwald egyébként a Matica slovenská fő bűnét abban látta, hogy ez „sokezer magyar állampolgárt idegenített el, a magyar államtól s tett a magyar nemzet elkeseredett ellenségévé”. Grünwald: *A Felvidék*. 59-69. p.

⁶² Szathmáry: *Az 1878.*, 388. p., 391-395. p., 400-401. p.

keresztülvinnie, ráadásul új pártja sem fogadta el az álláspontját, így az ezzel kapcsolatos parlamenti viták során nem ő volt a Mérsékelt Ellenzék előadója sem.⁶³

Grünwaldnak a nemzetiségi törvény eltörlését sem tudta keresztülvinni, de ez másoknak sem sikerült a kormányok ellenállása miatt. Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején ugyan a törvényhatóságok részéről mozgalom indult ennek megszüntetésére, de a Bánffyt váltó új kormányfő, Széll Kálmán 1901. január 24-én kelt körlevelében leállította ezt az akciót.⁶⁴ A korszak vége felé Tisza István a nemzetiségi törvényt revitalizálni akarta, amihez román és a szlovák nemzetiségi vezetőkkel folytatott paktumtárgyalásokat második miniszterelnöksége idején, de ez nem járt eredménnyel. Tisza a kudarc ellenére is folytatni akarta ezt a politikát a világháború után, de erre az államfordulat miatt már nem jutott ideje.⁶⁵

Grünwaldnak minden erőfeszítése ellenére sem sikerült elérnie a sajtótörvény szigorítását, illetve a közigazgatás és a közrendészet fellépésének fokozását, mivel az ilyen törekvéseket a dualista kormányok a háborús időket leszámítva következetesen elutasították. Ennek egyik jó példája éppen a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület memoranduma volt 1895 januárjában. Ebben ugyanis a vezetőség arra kérte a nemzetiségi mozgalmakkal szemben rendkívül keményen fellépő Bánffy Dezső miniszterelnököt, hogy a pánszlávizmus megfékezése érdekében többek között szigorítsa a sajtó-, a szólás- és a gyülekezési szabadságot, de a „dobokai basá”-nak titulált kormányfő ezt rendkívül keményen visszautasította.⁶⁶

⁶³ Kozári Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 286-298. p., Lackó: *Halál*. 51-61. p., 67-72. p., 90-95. p., 105-107. p., Čulen, Konstantín: Béla Grünwald a Slováci. In: *Slovenské Pohľady*, 1930/9. 617. p. A Grünwald-féle megyereform helyzetét a korabeli politikai életben Mikszáth kissé ironikusan a következőként mutatta be: „Utána Grünwald Béla szólott hosszan, szellemesen, Ez az egy témája van – szokták mondani ellenségei a kormánypárton, valahányszor kitűnő beszédet mond a centralizációról. (...) Grünwaldnak hatalmas, kidomborodó politikai egyénisége van, csakhogy (...) nem bírja beilleszteni a magyar közszellem keretébe. (...) A mai beszéde is azért nem hatott minden szépségei és magas államférfiúi nivója dacára, mert (hogy tovább szójuk Tisza Lajos gróf hasonlatával) nem pártolja sem a fehér haját, sem a feketét, hanem egy külön parókat akar a nemes vármegyének. Paróka párt pedig nincs”. - Bisztray Gyula - Rejtő István (szerk.): *Mikszáth Kálmán összes művei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. LXXII. 143. p. Mocsáry Lajos ezt úgy értékelte, hogy Grünwald „nem tagadta meg most sem azon nézetét, hogy az államnak a nemzetiségek ellen kell koncentrálni minden erőt. (...) Nála e felfogás valódi dogmává tömörült, mert nem tudott tíz szót mondani a képviselőházban anélkül, hogy azokat az állami nagy czélokat elő ne hozta volna”. Mocsáry Lajos: *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről*. Singer és Wolfner Könyvkereskedés, Budapest, 1886. 15-16. p.

⁶⁴ Szarka: *Szlovák*. 150. p.

⁶⁵ Vesztróczy Zsolt: Tisza István paktumtárgyalásai az első világháború idején (1914-1917). In: Zeidler Miklós (szerk.): *Tanulmányok a XIX-XX. század történelemből*. ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 2001. 321-330. p.

⁶⁶ Az elnökség (szerk.): A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület évkönyve 1895-96-ról. Nyitra, 1896. 9-14., Szarka: Szlovák. 121-122. p.

Bár Grünwald 1878-tól 1891-ben bekövetkezett haláláig parlamenti képviselőként tevékenykedett, életének ez az időszak politikai szempontból, zólyomi korszakával ellentétben teljes kudarc volt. Legfontosabb elképzelései közül ugyanis semmit tudott nem tudott a parlamenttel elfogadtatni, hiába örvendett országos hírnévnek. Kudarcai hatására a nyolcvanas évek második felében a napi politika helyett a történetírás felé fordult, majd közéleti pályája teljes csődjeként 1891 májusában Párizsban öngyilkos lett.

Grünwald neve a halála után is gyakran került a figyelem középpontjába. A szlovákokkal és pánszlávizmussal foglalkozó egykori magyar szerzők (pl.: Thébusz János (Felvidék), Pelsőczy H. Gyula, R. Miticzi Béla) gyakran hivatkoztak rá pozitív nemzetiségpolitikai példaként, műveikben pedig a grünwaldi gondolatmenetet követték. Jászi Oszkár viszont úgy értékelte, hogy „ez a kitűnő ember a nemzetiségi kérdésben egészen elvesztette modern, nyugateurópai elméjét s német fajának szívósságával s tekintetnélküliségével lett vezére a türelmetlen hazafiságnak”.⁶⁷ Apponyi emlékirataiban pedig saját, a deáki-eötvösi hagyományoktól való elfordulását többek között a Grünwalddal való személyes kapcsolatának tulajdonította, „aki a legszélsőségesebb sovinizta belpolitikai irányt képviselte. Mint a nemzeti pártnak egyik oszlopos tagja nagy hatást gyakorolt ebben az irányban, amely felé a párttagok nagy része lelkiütemileg úgyis hajlott”.⁶⁸

Grünwald neve a versaillesi békekonferencián is felbukkant, amikor a cseh küldöttség mintegy 11 írásos memorandumot terjesztett be, melyek közül a négyes számú második fejezetében az erőszakos magyarosítás kapcsán elrettentő példaként éppen A Felvidék-et idézték.⁶⁹

A szlovák történész, Konštantín Čulen egy 1930-ban megjelent tanulmányában azt írta, hogy A Felvidék a magyar politika ábécés könyvévé vált, de Grünwald politikai elképzeléseinek kudarcra ennek a megállapításnak éppen az ellenkezőjét mutatja. A szerző emellett számítónak és haszonlesőnek minősítette őt, de ezt az értékelést nem lehet elfogadni, mivel a magyar politikust saját belső meggyőződése hajtotta, nem pedig a pénzszerzés vágya, amit parlamenti pályafutása is jól mutat. Grünwald ugyanis, látva közigazgatási reformelképzeléseinek kudarcát, kivált a jó karrierlehetőséget kínáló Szabadelvű Pártból, és az ellenzék padsoraiban folytatta tovább munkáját, míg újabb balsikerei után végleg el nem fordult a politikától.⁷⁰

⁶⁷ Jászi: *A nemzeti*. 401. p.

⁶⁸ Apponyi *Albert emlékiratai*. MTA, Budapest, 1934. II. 57. p.

⁶⁹ Gulyás László: A magyar-szlovák határ kérdése a versaillesi békekonferencián. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 2006/2. 123. p.

⁷⁰ Čulen: *Béla*. 617. p.

1931-ben, Jozef Škultéty és Concha Gyözővel történő levélváltása kapcsán ismét szóba került Grünwald, akit az utóbbi úgy értékelt, hogy „elismerem, hogy tót, sok százados polgártársainkkal szemben vétettünk, mikor magunkat Grünwald Bélának, a „felvidék” szerencsétlen elvakult írójától hagytuk inspirálni.... Mi hibás politikánkkal elvesztettük a többséget”. Škultéty szerint „Concha véleménye politikailag nagyon fontos. Valami nagyon változik Magyarországon”.⁷¹

Grünwald Béla fellépése az 1870-es években fordulatot hozott a magyar nemzetiségi politikai gondolkodásban. Álláspontja viszont csak az akkor még létező deáki-eötvösi normákhoz viszonyítva tekinthető ultraradikálisnak, mivel a magyar liberalizmus fokozatos megmerevedésének következtében e nézetrendszer a XIX. század végére fokozatosan a politikai élet legszéléről annak centrumába került át. Ekkorra már, elsősorban a közművelődési egyesületeknek és a megyéknek köszönhetően több elképzelése a kor nemzetiségi politikájának részévé vált, amely a századfordulót követően meg is haladta a „grünwaldizmus” gondolatait. Bár Zólyom megyei tevékenységének és A Felvidék-nek köszönhetően Grünwald Béla a szlovák-magyar kapcsolatok történetében is egy gyakran hivatkozott, e két nép szembenállását szimbolizáló figurává vált, gyakorlati szempontból életműve mégis kudarcnak tekinthető. Legfontosabb elképzeléseit ugyanis – mint a megyék államosítását, a nemzetiségi törvény eltörlését, illetve a sajtó- és gyülekezési szabadság korlátozását – a magyar liberális kormánypolitika ellenállásának köszönhetően nem sikerült keresztülvinnie, álláspontjának következetes képviselője miatt pedig a politikai élet periferiájára szorult, sőt a történetírás sem méltányolta munkásságát. Életének végül önkezeivel vetett véget.

⁷¹ Kocák, Michal (szerk.): *Listy Jozefa Škultétyho 1911-1941*. Matica slovenská, Martin, 1983. II. (Monografie – Documenta Litteraria Slovaca 19.) 140. p. – Conchának ez a levele azért is különösen érdekes, mert A Felvidék megjelenését követően még azt írta Grünwaldnak, hogy a »Felvidék«-je, melyet megjelenése után azonnal olvasék, meghatott, nemzeti létünk szétmálló állapotát, államhatalmunk tehetetlenségét, s jövőnk szomorú esélyeit a való közvetlenségével varázsolta szemeim elé! Műve éppen jókor jött; a nemzetközi nyomorúság, a belkormányzat alakatlan, pongyola kedélyességével, másszor hebehurgya önkényességével, nem csoda ha végkép elfásítják, tompulttá teszik a legjobb érzésű hazafiakat is; nálunk remény vesztett resignációval beszélnek az erdélyi részeken ne sokára felemelkedő vlah vagy oláh uralom várható rendszabályairól. A „Felvidék”-en átlengő hazafiérzet erős fualma tán életre szítja a kialvóban levő szikrát, a nemzeti érzet szikráját.” - *Concha Gyöző levele*.